

fakadnak, s céljuk többnyire pragmatikus, aminek az a – nyilvánvalóan „értékelvű” – megfontolás is része, hogy a nemzetek közötti együttélés konfliktuális módozataival szemben preferálandók a kompromisszumos (és ennyiben békés) megoldások.

IV. Utolsó két kérdésre nem tudok válaszolni. Különösen arra nem, hogy „ki mi a magyar?”. A „nemzeti önismeret” fogalmát pedig értelmetlennek tartom. Szerintem ugyanúgy, mint ahogy identitása is csak egyedeknek lehet (a csoportidentitás merő képzelődés), az önismeret képessége is csak személyekhez kapcsolható. Nemzetük mibenlétéről jeles és kevésbé jeles személyek próbálnak fogalmat vagy kész teóriákat alkotni: nem hiszem, hogy ezek valaha is „nemzeti önismeretté” állnak össze, hiszen annyiféleké, ahány nézőpont az említett személyekben kialakul. Ráadásul e nézőpontokban több az indulat, mint az ismeret...

TŐZSÉR ÁRPÁD

Európa, én nagy mesterem

Jegyzetek egy ankét margójára

■ Dsida Jenő hányatott sorsú versét, a *Psalmus Hungaricus*t olvasom. Eddig úgy tudtam, hogy a költő 1936-ban, „*midőn az elviselhetetlenségig fokozódnak az erdélyi magyarság terhei, megírja fájdalmas zsoltárát*” (Pomogáts Béla), s hogy benne egy „*kínkeserves választás*” „*két pólusát állítja szembe: Európát és a magyarságot*” (Láng Gusztáv), s végül hogy a szerző nem éppen a vers és az egész oeuvre javára áll művében egyértelműen az utóbbi „pólus” mellé. S most meghökkenve látom, hogy elmentében a leegyszerűsítő véleményekkel milyen bonyolult hangszerelésű az opus maga (a személyes fájdalomtól az önparódiáig, a bibliától az „*Európa, én nagy mesterem*” hangjáig legalább hat szólamot számolok össze benne), s hogy az „Európát”, az *egyetemest* elvető szövegrészek modalitásából inkább az egykorú, kioktató, felelősségre vonó kritikák, az éppen ügyeletes „haza-szakos” erkölcsösözök hangja szűrődik ki, s nem a költőé magáé.

Semmi kétség, Dsida a választás kínját s nem a választás eredményét szándékozott versbe állítani. Azt a folyamatot, amely során a között a „két pólus” között kellett volna választania („*szívszakadásig így kell énekelnem / Babylon vizeinél: / Epévé változzék a víz...*” stb.), amelyek között tulajdonképpen nem lehet választani, amelyek olyan komplementeri viszonyban állnak egymással, hogy az emberi egzisztencia még az egyensúlyuk megbillenésére is érzékenyen reagál. A locus és a globus, a hely és a nagyvilág, vagy ha úgy tetszik: a „haza és haladás” sok száz éves konjunkciójáról van szó, amely e versben, úgymond, diszjunkcióba csúszik. De szerintem csak azért, mert az emlékezés (a mű alapnarrációja) természeténél fogva szubjektív minőség, s így az emlékek kollektív és objektív tartalma (a „haladás”, az egyetemes lét és létezés problémái) is „szubjektívizálódik”, s a mérleg az érzelmi töltésű „haza” javára látszik billenni.

*

Dsidán merengve lépek föl az internetre. A hírportálok az EU mindennapjairól (most éppen a svédországi zavargásokról, a svéd rendőrség és a bevándorlók összecsapásairól, máshol a munkanélküli fiatalok spanyolországi, portugáliai tüntetései-

ről) írnak. Kedvetlenül átkapcsolok az e-mailemre: ankétot szervez a kolozsvári *Korunk*, a szerkesztő (akivel egykor, nagyon régen, talán még a hatvanas években valamiféle Közép-Európai Unióról álmodoztunk) a nemzetről, államról, internacionalizmusról, kozmopolitizmusról, nemzetek fölötti intézményekről, nemzeti önismeretről kérdezi a véleményemet. Meg hogy mi a magyar?, ki a magyar? Úgy látszik, ezekkel a kérdésekkel minden kornak és minden egyes embernek többször is meg kell küzdenie.

Én utoljára 2004-ben próbáltam rajtuk fogást találni a *Litera* irodalmi portál *Eurovízió* c. antológiája számára, amellyel a szerkesztők az EU-ba való belépésünk úgymond irodalmi lenyomatát akarták megörökíteni. Tanulságos lenne most az egész gyűjteményt újraolvasni, az akkori EU-s illúzióinkat összevetni a mai nem éppen lélekemelő EU-valósággal, de ez túl nagy feladat volna számomra, leszűkíttem tehát a szemlém körét a saját egykori EU-s ábrándjaim és a mai EU-s élményeim közötti különbségekre, az ilyen jellegű impresszióimra, „európai és nemzeti identitásom” összehangolásának magántapasztalataira.

A *Korunk* kérdései ugyan nem pontosan ilyen irányba vágnak, de eszmefuttatásaim talán így is kínálnak tanulságokat kolozsvári barátainknak.

*

A 2004-es dolgozatomnak főleg a következő része borzolja mai identitásomat, kedélyemet: „Az 1999-es seattle-i városrombolás s a 2001-es New York-i repülőszállítás után, azaz annak a tudatában, hogy a globalizációs színjáték legfőbb rendezője, a Kereskedelmi Világszervezet csak akkor konferenciázhat, ha a »hely« tüntetői is úgy akarják, valamint hogy néhány halálra szánt ún. terrorista akciója képes megrengetni egy világbirodalmat, szóval 2004-ben már nehéz nem látni a helyinek, a lokálisnak a globáliséhoz fogható, szintén »globális« erejét.

A már létező Európai Unióban máris azt tapasztaljuk, hogy a »helyi«, a nemzeti eszme erősödik. A franciák »hazafisága«, globalizációs ellenszenve közismert, de az utóbbi időben mintha a németek is úgy látnák, hogy a hagyományaik s főleg az irodalmuk jobban szolgálhatja a német kelet és nyugat szellemi újraegyesítését, mint ahogy azt a berlini fal ledöntése szolgálta. Günter Grass a németek háború utáni kitelepítésének sok-sok éves tabujáról ír regényt, a dánok Kierkegaard-ban felfedezik a »legnagyobb posztmodern gondolkodót« és saját magukat, Skóciában és Írországban sosem látott kultusza van a gael nyelvnek, a spanyolok rájönnek, hogy ők tulajdonképpen félig mórok, a belga-holland Benno Barnard pedig a jórészt már ma angolul beszélő Hollandiáról, »Amerika európai kurvájáról« Lyukas világ címmel ír regényt.”

2004-ben tehát úgy láttam, a „lokális és globális” erők – harcban bár, de – lassan kiegyenlítődnek, s hogy e harc során az Európai Unió egyre inkább a nemzetek Európája lesz – 2013-ban minderről nem vagyok meggyőződve. S paradox módon nem azért, mert hogy a globális világ erőit túlságosan megerősödni látnám (elég csak az európai bankrendszer válságjeleire s az Unió végét prognosztizáló jóslatokra gondolni), hanem azért, mert a helyi erők közönyének, sőt önfeladásának a jegeit észlelem.

Belelappozok közben a 2011-ben, a Kalligram által megjelentetett *Mi a magyar most?* című esszégyűjteménybe is, egy Habermas-idézetet keresek benne. Igen, itt van, Gyáni Gábor idézi, s így hangzik: „...fel kell adnunk »a saját tradícióba vetett naiv hitet«”.

Habermas persze soha nem volt „nemzeti”, azaz helypárti (1968-ban azonban marxistaként sem habozott „Linksfaschismus”-nak – „baloldali fasizmusnak” – nevezni a párizsi diákok erőszakos megmozdulásait, talán olvasta a mi József Attilának *Világosítsd föl* c. versét a „fasiszta kommunizmusról”), de hogy az EU-ban miért kellene feladnunk a „saját tradícióba vetett hitet”, az még Habermas neomarxista teóri-

ája szerint sem egészen érthető számomra. Mint ahogy azt a közönyt (sőt esetenként ellenszenvet) sem értem, amellyel a mai magyar baloldal viseltet a népi-nemzeti hagyományok iránt. Habermas intenciójával ellentétben én tehát inkább hajlok a szintén Gyáni által idézett Szegedy-Maszák Mihály hagyományfelfogására, aki szerint „*át kell értelmezni a nemzeti hagyomány öröklött fogalmát... közelebb kerülve ezáltal a művelődés nemzetközi eszményéhez*”. Igen, átértelmezni hagyományainkat, ha valóban szükséges – azt lehet, de elvetni őket nem lehet. A hagyomány (elsősorban a történelmi és irodalmi hagyomány) ugyanis a kollektív emlékezettel egyenlő, s ahogy személyes emlékezet nélkül nincs ember, nincs egyén, úgy kollektív emlékezet nélkül nincs közösség (EU-közösség sincs!), nincs nép, nincs nemzet. A mai magyar nemzeti közösség (és közösségek) atomizálódása részben éppen a közösségi emlékezetkiagyásoknak a következménye. (Meg kell azonban jegyezni: látva a magyar társadalom újfenti turáni ködeit is – rovásírás-mánia, sumér ősök stb. –, a szükséges átértelmezés igényes feladatát a Habermas-averzióim ellenére is inkább bíznám a balliberálisnak mondott értelmiség józanabbjaira, mint a nemzeti délibábok hőzöngő hőseire. De vissza Európához:)

Igen, én 2004-ben is a „nemzetek Európájára” szavaztam, egyfajta európai-nemzeti kettős identitásra, de eufóriás víziómban túlságosan „Európára” csúszott a hangsúly. Most úgy látom, vissza kell venni akkori eufóriámból, s el kell utasítanom a helyinek, a nemzeti hagyományoknak a fumigálását, lebecsülését, vitába kell szállnom a „saját tradíciók” feladásának szükségét hirdető brüsszeli és hazai gondolkodókkal.

S ilyen értelemben bizony Spiró Györgynek van igaza (aki ugyancsak a fentebb idézett, Kalligram-kiadású *Mi a magyar most?* című gyűjteményben írja le, hogy): a mai „*Magyarországon nem túl sok a nacionalizmus, hanem túl kevés*”. (Értsd: a bal oldalon kevés, s a szerző a „nacionalizmus” alatt természetesen a közösségépítő, egészséges nemzeti érzésre gondol.)

*

Hitetlenkedve olvasom a 2004-es EU-s „örömódámban” a következő lelkes bekezdést is:

„...*a globalitás nyelvének (a nem angol-amerikai népek által beszélt angolnak) idővel valószínűleg kialakul majd egy olyan »békés« hellenisztikus európai irodalma is, amely nem lesz azonos sem az amerikai, sem a nagy-britanniai angol irodalommal, s amely egy időben funkcionál valamiféle európai világirodalomként s az európai transznacionális elit identitásának kifejezéseként is... Számunkra, kis nyelvek és népek szellemi képviselői számára akkor elsősorban az lesz a kérdés, hogy mit és hogyan juttassunk be a saját kultúránkból és életformánkból a globális kultúra organizmusába. Ez utóbbi vékony, felületi rétegének az elfogadása, elsősorban az angol nyelvnek és a globális életforma bizonyos elemeinek az átvétele valószínűleg kategorikus imperatívusz lesz, az átadás viszont az átadó felkészültségének, szellemisége, kulturális hagyományai súlyának, átütő erejének az arányában történik majd.*”

Valóban én siettem 2004-ben ennyire abba a hellenisztikus elvű, angol nyelvű, egységes Európába? 2013-ban, a 2008-ban kirobbant gazdasági világválság hatodik évében bizony már távolról sem lelkesedem annyira, s gondolom, nyugodtan mondhatom azt is, hogy „nem lelkesedünk annyira” az „egy nyelvű” és „egy elvű”, homogén Európáért.

Új válságaink során ugyanis bebizonyosodott: egyáltalán nem biztos, hogy az egykor (Spencer által) megfogalmazott ún. organikus társadalmi evolúcióban most a *homogén egyeneműség* stádiuma lenne soron. Sőt: a szoros egyeneműségnek egyre inkább a törékenységet látjuk: 2006-ban az USA-ban válságba került az ingatlanpiac,

fogyóban volt az amerikai polgár pénze, csődöket mutatott a New York-i bankszektor, s egy-két év múlva már Kiskunlacházán is dobra verték a devizahitelesek ingatlanjait. Az amerikai pénzügyi válság rövid idő alatt globalizálódott, 2009-ben már az egész fejlett világ gazdasági recesszióban vonaglik.

*

Paul Viriliótól, a filozófus sebességkutatótól származik a „totális baleset” fogalma. Eszerint az idők folyamán a különböző technikai vívmányokkal, találmányokkal együtt mindig feltalálunk egy-egy újfajta, járulékos balesetet is, például a hajóhoz a hajótörés, az elektromossághoz az áramütés akcidentjét. A globális piac akcidentje, járuléka a *totális baleset*: az abszolút sebességre, a telekommunikációra épülő világméretű kapitalizálódás idején egyetlen tőzsdekrach az egész Föld gazdaságának az összeomlásához vezethet, a nukleáris háború fenyegetésével szemben olyan-amilyen védelmet jelentő interneternyő egyetlen műhibája világhatalmát okozhat. A totális balesetek kivédéséhez az összefüggő egyneműséggel párhuzamosan az összefüggő különeműségeket is működtetni kellene, mert amazokat csak az önellátásra is képes *locus*, a saját forrásokkal bíró és rendelkező *hely*, a heterogeneitás képes túlélni.

A jelenkori globalitás viszont, úgy tűnik, képtelen együtt élni a *hely*, a kisebb közösségek, a nemzetek törekvéseivel: természetében van emezeknek a felőrlése és elnyelése. És sokszor nem is kell nagyon erőlködni: a *hely*, elkedvetlenedve vagy meggyőzötve, vagy egyszerűen csak trendiből önként adja fel állásait, önmagát.

*

Szerb Antal mésalliance-nak, rangon alul való házasságnak nevezi a francia főurak, arisztokraták forradalom előtti lefelé, „vissza a természethez” való vágyódását. Nem tudom, milyen „házasságnak” kellene neveznünk azt a jelenséget, amikor legújabb korunkban sokszor mintha maga a természet igyekezne valahová fölfelé, a globalitás szimulakrumába, a monetikus rendszerek anyagtalanságába, olyan magaslatokba, ahol talán már levegő sincs.

*

Dsida Jenő idejében még nem az volt a kérdés, hogy Európa a globalitás vagy a nemzetek Európája legyen-e, ő az egyetemesség magaslatait más fogalmakban, „*a minden embert megsimogató / tág mozdulat*”-okban, „*az élet s halál titkát kutató, / bölcsen nemes, szép, görög hangulat*”-okban élte meg, de a történelem bizonyos téré és helyidejében valószínűleg ott is megritkul a levegő.

S elsősorban talán éppen ez a különös, történelmi, de az egyén torkát is elszorító levegőtlenség, légszomj okozta, hogy költőnk a múlt század harmincas éveinek a közepén, a *Psalmus Hungaricus* c. művében olyan éles, szinte hisztérikus *helyi* (nemzeti) fordulatot tett.